

nærmere en udensogns kirke end deres egen kirke, det meget interessante hovedresultat er et tal så lavt som 14% (ikke 19 som der står!). Temmelig uinteressant er derimod herredsvariationerne, Hindsholm var nede på 8%, men vi får ikke at vide, at det betyder én by, og at Hindsholm bestod af en lang halvø med blot 13 byer, hvoraf de 5 var kirkebyer. På s. 174 haves en lignende tabel, her fordelt efter stednavnetyper, som viser, at kun ganske få procent af byerne med de ældste navne lå nærmere en nabokirke end egen sognekirke (næsten halvdelen af dem var selv sognebyer). Af um-byerne lå 25% dog nærmest en nabokirke, men for én gangs skyld får vi også de absolutte tal: der var kun 4 um-byer på Fyn! Til sidst i denne forbindelse et suk over den rolle, Middelfart sogn med én hovedgård og én bondegård kommer til at spille, f.eks. på kortet s. 79, hvor den ene lille bondegård får undergrænsen for bondegårdens gennemsnitlige hartkorn, opgjort sognevis, til at gå ned på 1,2 td. htk.! Noget andet er: hvorfor er i øvrigt den til sognet hørende ø Fænøs 4 gårde ikke medtaget, og øen heller ikke indtegnet på kortene, når dens areal, f.eks. s. 64, medregnes?

Visse af de statistiske oplysninger, bogen bringer, virker ikke ordentlig gennemtænkt. Det gælder oplysningen på s. 121 om, at en hovedgård på Sjælland var næsten 10 gange så stor som en bondegård sammesteds. Det ville her have været rimeligt at fratække kronens hovedgårde, blot 21 i tal, men i snit så store som 16 bøndergårde; hermed bliver de resterende, adelige, 130 hovedgårde blot 8,5 gange en bondegård. På s. 146-51 måles landsbyernes egaliseringsgrad. Hvis alle en landsbys gårde falder inden for et interval på 3 td. htk., betragtes byen som 100% egaliseret. Med dette udgangspunkt laves diagram og kort over de fynske landsbyers

egaliseringsgrad, idet Porsmose som egaliserede endvidere medregner 21 byer, hvor gårdene var delt i klasser på hele, halve og kvarte. Det værdiløse resultat bliver, at 42% af byerne var 75-100% egaliserede. Først bagefter bringer Porsmose alle de fornuftige og nødvendige forbehold, eksempelvis at gårdene i skovbygden omkring Visenbjerg var så små, at de fleste automatisk faldt inden for det valgte 3 tønder hartkorns interval.

Når jeg har fremdraget disse eksempler, skal det forstås som et memento om, at vi ikke må lade os fascinere så meget af regnemaskinerne, at vi blot lader dem udspy tal. Det afgørende er og bliver argumenternes lodighed. Bemærkningen er dog ikke specielt ment som en kritik af nærværende bog. Den udgør en imponerende arbejdsindsats, er baseret på omfattende viden, udviser stor idérigdom og giver en lang række resultater og bekræftelser på tidligere formodninger. Den er hermed et meget vigtigt bidrag til bebyggelseshistorien, mens det turde være en mere tvivlsom påstand, når forlaget hævder, at den henvender sig til lokalhistorisk interesserede.

Erik Ulsig

Carsten Breengaard: *Muren om Israels hus. Regnum og sacerdotium i Danmark 1050-1170*. (G.E.C. Gad, 1982). 341 s. + 24 ill.

Breengaards bog har disputatsgenrens klassiske dyder: Den bæres af en klar tese. Denne tese fremsættes i opposition til en ærværdig tidligere tese, til-

med på en af forskningens klassiske slagmarker.

Emnet er Danmarks politiske historie mellem Sven Estridsens tronbestigelse omkring 1050 og cementeringen af Valdemarernes kongedømme med helgenkåringen af kongefaderen Knud Lavard ved kirkemødet i Ringsted 1170. Som så ofte før fokuseres der på forholdet mellem *regnum* og *sacerdotium*, konge og kirke. Eller rettere i Breengaards udformning: kongedømme og præsteskab. Og det gør straks en betydelig forandring.

Kirken er for denne forfatter først og fremmest den ydre ramme om den gejstlige stand. Denne udgjorde i en så tidlig fase af den danske kristningsproces' historie som den her behandlede decideret en marginal gruppe i samfundet. Som sådan havde den permanent behov for at søge social betryggelse.

De gejstlige var til stadighed truet, fordi det gammeldanske samfund i det væsentlige var et slægtssamfund, hvis centrale retsinstitution var fejden. Den unge kirke havde imidlertid ingen muligheder for at hævde sig ved fysisk magtudfoldelse. For en socialhistorisk betragtning er det derfor åbenbart, at præsteskabets bestræbelser gik ud på at søge beskyttelse hos dette samfunds allermægtigste, d.v.s. kongen. Til den ende udviklede man en større ideologisk overbygning omkring billedet af den ideale konge; konkret udformedes dette i kulten omkring de kongelige personer, der opnåede helgenværdighed.

Dette synspunkt er vel for en moderne, socialhistorisk tænkende læser ikke overvældende kontroversielt. Men når emnet er omhandlede periodes Danmark, er det kontroversielt. Thi forskningstraditionen foreskriver en helt anden fortolkning.

Det 19. århundredes historikere skildrede perioden med Saxo Gram-

maticus som den ubestridte hovedkilde. Saxo var et velegnet grundlag for en fremstilling med nationen og de stærke konger som bærende elementer. I det 20. århundredes begyndelse rykkede imidlertid Saxo-kritikerne ind i dansk middelalderforskning, hvor de sejrede så eftertrykkeligt, at de kan betegnes som skoledannende også for den nulevende forskergeneration. Hovednavnene er, når det gælder det foreliggende emne, brødrene Lauritz og Curt Weibull samt Erik Arup.

Deres synspunkter tog utvivlsomt helt ned i enkeltheder farve af modsætningsforholdet til den nationale royalistiske historietradition. De konger og bisper, der tidligere havde været idealisikkelser, blev nu skildret som voldsherskere. De konger, som af Saxo blev hånet for uduelighed, blev til gengæld fremhævet som besindige mænd, hvis regeringsprincipper var fred udadtil og indadtil respekt for ældgamle folkelige selvstyretaditioner. Det centrale synseskabende værk var Arups Danmarkshistorie bd. 1 (1925), og den mest slagkraftige fremlæggelse af kildegrundlaget fandt sted i nummer 1 af Lauritz Weibulls eget tidsskrift *Scandia* (1928) med artiklen »Nekrologierne från Lund, Roskildekrönikan och Saxo. Grunddrag i Danmarks historia under det 12. århundradet«.

Studier i de to dødebøger fra Lunde-kirken, *Necrologium Lundense* og *Liber daticus Lundensis* havde bragt Weibull til den opfattelse, at disse rummede to forskellige tendenser. Ved sammenstilling med Saxo og den noget ældre Roskildekrønike blev det yderligere klart, at disse tendenser havde deres baggrund i to politiske partier, som stod hårdt mod hinanden. Partierne var båret af hver sit program. Det ene, som havde Saxos sympati, kæmpede for kongemagtens ekspansion i samfundet på bekostning af folkets og kir-

kens frihed. Det andet parti, som Roskildekrøniken og med den Weibullskolen sympatiserede med, gik ind for frihed for kirke og folk og dermed for en i beføjelser stærkt begrænset kongemagt.

For denne opfattelse, som Breengaard betegner som Weibullsyntesen, fungerer kirken under partistriden, der i sit væsen var en forfatningskonflikt, først og fremmest som leverandør af ideologiske synspunkter. Som kirkehistoriker finder Breengaard det imidlertid usandsynligt, at kirken skulle have affundet sig med denne birolle uden at forfølge selvstændige mål. Derfor stiller han sig spørgsmålet, om gejstligheden ikke snarere tog politisk stilling på en måde, der var udslag af dens egen indignation over sin egen sociale stilling.

Svaret bliver som antydning bekræftende. Mod Weibullsyntesens ophavsmand anføres, at de projicerede deres egen epokes forfatningskonflikter tilbage til 11.-12. århundredes politiske forhold. Det kan der utvivlsomt være meget om. Men Weibulls tese var jo tillige, i god overensstemmelse med hans empiristiske videnskabssyn, dokumenteret på en nærlæsning af kilderne. Og det er da nok Breengaards egentligste bedrift, at det lykkes ham at indtage modstanderens højborg ved at omgøre selve Weibulls læsning af nekrologierne. Fingrene lægges ikke imellem: »Weibulls konklusioner hviler på en endog særdeles mangelfuld teknisk analyse, en upræcis forståelse af de to kilders genremæssige karakter og en uholdbar antagelse af et absolut skel imellem deres anvendelse. Disse forhold fører, sammen med en række metodiske inkonsekvenser, der kun kan skyldes ønsket om at nå et forudbestemt mål, Weibull til det resultat, at nekrologierne ikke bare er kilder til, men direkte parter i en dybtgående politisk konfrontation« (s. 49).

Ordene er barske, men støttes unægtelig af 24 gengivelser af originalmanuskripterne i farvefoto. Der er næppe noget ideologisk tidehvert mellem de to nekrologier. Samtlige konger fra Sven Estridsen til Erik Emune synes indført efter deres død uanset deres kontroverser i levende live.

Det ideologiske skel findes ikke i nekrologierne og har for Breengaard ej heller eksisteret blandt den historiske virkeligheds Lundeklerke. Breengaard finder nemlig ikke et ideologisk splittet præsteskab, men tværtimod en gejstlighed, der har en fælles ideologi. Tidens afgørende modsætningsforhold går ikke tværs igennem det danske præsteskab, det går ikke en gang mellem kongen og præsteskrabet. Den virkelige kløft gik mellem kongen og præsteskrabet på en og samme side og det gammel-danske samfunds institutioner på den anden side. Præsterne var bange for de store slægters vilkårlige vold med overfald på præster, ran fra kirkerne o.l. Heroverfor så de deres bedste værnemulighed i en stærk konge, der kunne formanet til at være en mur om Israels hus. Denne tankegang finder Breengaard dokumenteret i de centrale litterære efterladenskaber fra tidens gejstlige nemlig Roskildekrøniken og skrifterne omkring kongehelgenkulturerne.

»Weibullsyntesen« har da nok med denne bog fået ulivssår. Det spørgsmål melder sig, om vi i stedet har fået en mere solidt funderet Breengaardsyntese. Eller skal man forestille sig, at den ad åre skal aflives under tilsvarende store armbevægelser?

Det vil jo vise sig. For nærværende forekommer Breengaard at have givet en særdeles plausibel forklaring på, at tidens gejstlige skriver, som de gør i de overleverede kilder. Derimod synes det noget mindre forklaret, at de overhovedet kom til orde.

For vel forekommer det logisk, at

det hårdt trængte præsteskab bearbejdede sine egne sociale erfaringer til en lære, der afspejlede dets egne tryghedsbehov. Men hvorfor anskaffede det danske samfund sig overhovedet dette præsteskab, som alle tilsyneladende var ligeglade med, og lod det tilmed overleve og vokse? Det synes for anmelderen at se i modstrid med bogens logik.

Et svar på det spørgsmål kan nok kun nås ved en overskridelse af den socialhistoriske begrebsramme.

Helge Paludan

Harry Christensen: *Len og magt i Danmark 1439-1481* (Jysk Selskab for Historie, Universitetsforlaget i Aarhus, 1983). 391 s., 241 kr.

Kan det umiddelbart virke ubeskedent at bringe et mere end 15 år gammelt speciale i trykken (om end i delvis ajourført form), har dette sin gode grundelse i, at det indholdsmættede arbejde har fundet anvendelse i adskillige forskeres værker (herunder også anmelderens), og idet det er optaget i litteraturfortegnelserne til Gyldendals Danmarkshistorie, har forfatteren (absolut med rette) fundet det på sin plads at gøre det alment tilgængeligt.

I Erslevsk stil søger forfatteren at fastslå, hvem der i perioden 1439 til 1481 havde magten i Danmark, dvs. hvem kongen på grund af tillid eller af politisk nødvendighed tildelte rigets vigtigste slotte og len. Følgelig bliver arbejdets grundlag et omfattende katalog over periodens lensmænd på de ca. 40 slotte, og der er anvendt megen flid og mange kræfter på at skelne imellem virkelige lensmænd og disses underordnede fogeder, hvilket specielt i periodens begyndelse ikke altid er nemt. Og hertil har han til gavn og nytte for fremtidig forskning ajourført disse lenslister fra 1481 op til ca. 1500, hvor

Erslev tager fat (for denne senere periode virker det, som om interessen for de nu lettere genkendelige slotsfogeder er trådt i baggrunden; f.eks. kendes der på Holbæk slot foruden selve den kgl. lensmand i 1499 såvel en ridefoged som en (vist lavadelig) »embedsmand«, se Repertorium nr. 8864 og 8882).

Derpå søger værket at sætte lensmandsudskiftninger i relation til tidens politik. Allerede her fastslås, at det må være den netop af Erik af Pommern begunstigede højadel, der svigter denne og dermed fremprovokerer tronskiftet. Men selv om H.C. (i lighed med afdøde Niels Skyum-Nielsen) til lægger Christoffer af Bayern en vis selvstændighed, regerer denne for kort til, at hans politik fik varige resultater, og omkring århundredets midte er det specielt »de fem store slægter« (Gyldenstjerne, Rosenkrantz, Thott, Rønnow og Frille), der dominerer med henvend halvdelen af rigets slotte i deres besiddelse. I et tidligere udsendt arbejde (oprindelig en ekskurs hertil, nu i Festskrift til Poul Enemark, 1983) har han skildret den politiske vekslen mellem Gyldenstjerners og Rosenkrantzers indflydelse, og da det interessante og utraditionelt opstillede slægtskema (s. 56-57) er til stor nytte her, er det følgelig at beklage, at det hverken nævnes i indholdsfortegnelse eller i bilagsfortegnelsen s. 268.

Forfatterens hovedtese er, at denne magtkamp imellem højaristokratiske slægtskredse, der tager til under Christiern I i 1460'erne, og som kulminerer med Thott-slægtens brud med kongen, i realiteten fører til en afgørende svækkelse af denne snævre højadelsgruppe. Detaljeret skildres den hektiske rejseaktivitet 1466 til 1468 hos kongen, der efter at have besøgt samtlige landsting sluttelig skaffer sig den fornødne opbakning uden om stormandskredsen ved 1468 at indkalde det første virkeli-